

LI RANTOELE

Li gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes

est publiyeye pal " Ranteule " soce nén recwârlante (a.s.b.l.) avou l' aidance del
Cominâlté Walonreye-Brussele -

Eplaideu responsâve : Pierre Otjacques

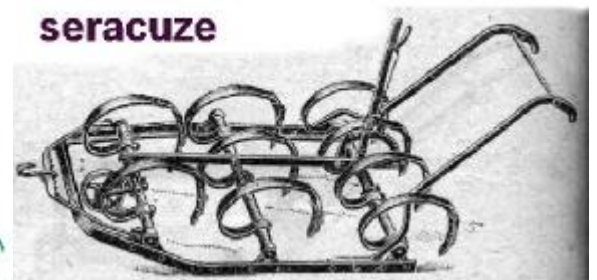
19, rue de la Hette, 6840 Li Tchestea - Bureau de dépôt : 6840-
Neufchâteau

2,5 uros à limeron- Abounmint po èn an = 10 uros (15 po l')

Âdvins.

Waloneu revoye : **Rodjî Viroux** (p. 3) ; Economeye : **InBev: Cwand l' batch si rtoûne kécfeye sol pourcea po les bresseus bedjes** (Lucyin Mahin) (p. 3) ; Viyès tecnikes : **Les toets di strin** (d'après les rcweraedjes da Jean-Marie Pierret & les sovances da Albert Mahin) (p. 4) ; Rilidjon & teyâte. **Li djowe del passion a Ligné** (Wikipedia) (p. 6-7) ; Istwere : **Les tchâtes del Moyinådje** (Tiri Dumont) (p. 8) ; **Li pâye di Fexhe** (Pablo Saratxaga) (p. 8) ; Ârkeyolodjeye. **Lu mistère dès pîres di Stonehendje** (Emile Petcheur) (p. 8) ; Viyès usteyes di cinse : **Li seracuze et l' picoteuse** (Louis Baidjot) (p. 9) ; Corwaitaedje d' on live : **Li dierin des cafis** da Lucien Somme (p. 10) ; Biyolodjeye : **Les âbussons et les tchampions** (Jean-Pol Grandmont) (p. 11) ; Medias: **Li dictateure di l' estetike** (Lucyin Mahin) (p. 12) ; Medcene & ârtisyince : **Li pesse des poyes a l' orire di l' Urope** (Wikipedia) (p. 13) ; On temon del guere di 40 : **Mes rsovances di l' Ofinsive da Von Runchtete** . (Maggy Marenne) (p. 14) ; **Ene tchanson d' aviè 1600** (sicrîte pa Tchâle di Croyî, di Chimai) (p. 16) ; **Otobiografeye da Jean-Marie Lecomte** (p. 17).

Li Rantoele

Soce nén recwârlante (A.s.b.l.)

Po tos racsegnmints sol walon, et sol Soce, emilez âs mimbès del Ranteule :

Thierry Dumont :

TDumont@europarl.eu.int

Lucien Mahin :

lucyin@walon.org

Pierre Otjacques :

pierre.otjacques@scarlet.be

e

Pablo Saratxaga :

pablo@mandrakesoft.com

Po-z atôtchî Lucyin Mahin, prezidint del Rantoele, vos ploz scrire direk a: B.P. 15, 24400 Sidi Smâil, Marok, u houkî â telefone li 00 212 23 36 21 35, u vos mete e rapoirt avou si fi, Douwârd Mahin, 4, voye di Viyance, 6890 Transene: 061 / 65 56 16 (semî et dimegne).

Po-z atôtchî Pablo Sarachaga, penleu del Rantoele, vos ploz scrire â 67, rowe del Brictrêye (rue de la briquetterie) a Rtene 4621 (Retine); 043.44.44.70; axhlâve: 0472.63.02.54.

Inte di nozôtes soeye-t i

dit :

Dins **Li Rantoele** (Li Ranteûle, li Rantwèle, La Rantwâye, l' Arantwèle, lu Rantoûye, l' Aragnrie, l' Arnitwale, l' Arincrin, *la toile d'araignée*), nos sayans di mete kékès ârtikes e « **rfondou walon** u **cmon walon** », ça vout dire on **scrijhaedje** e walon ki sereut l' minme po tertos. Si vos ndè djâzez e francès, dijhoz purade *wallon unifié* u *wallon commun*.

Eto, ni vos sbarez nén s' i gn a, télcôp, dipus d' ene

ôrtografeye po on mot. Nos sayans seurmint di vey çou k' i gn a d' mî a fé. Ça n' vos dvreut nén espaitchî d' comprinde.

I gn a ossu, **come di djusse**, des ârtikes ki sont scrîts e Feller. Mins dins tos les cas, *c' est l' oteur k' est responsåve di çou k' i scrît*.

Way, oyi : « *Les textes publiés dans "Li Rantoele" peuvent être repris en citant la source.* » "Les scrijhaedjes del Ranteule polèt esse riprins tot mârcant l' sourdant."

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** a Liège, **â** a Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** a Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** a Liège); **oi** se prononce **wa** a Namur, **wè** a Liège, **ôn** a Charleroi et **oû** a Nivelles, **â** se prononce **au** a Namur, **â** en Haute-Ardenne, **â** en Hesbaye, et variablement **au**, **â**, ou **a** a Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et en Brabant (presque **on**), et **oû** a Nivelles; **sh** se prononce **ss** a l' Est et **ch** a l' Ouest; **oen** se prononce souvent **on** a l' Est et **win** a l' Ouest.

I dmeure toti a vinde al Rantoele :

L' CD « Emacralaedje » : 10 uros

Les lives :

« **Qué walon po dmwin** » : 20 uros

« *Ya basta èt vos nn-aurôz* » : 6 uros

Li plake-tot-seu (autocollant) : « **Walon èt fièr dè l' côser** » : 1 uro al pîce

Li roman " **Li batreye des cwate vints** » (L. Mahin) : 12 uros.

(+ come di djusse, les constindjes po ls evoyî)

Racsegnmints amon Pablo Saratxaga tel : 04 344 44 70.

A Bive [Bièvre], li 25 di måss 2006

A 6 eures del vesprêye, a l' Aisse del Tuzance (Centre culturel) :

Sitrimaedje di deus lives e rfondou walon.

So l' Anuti, roman istorike da Lorint Hendschel ki s' passe e l' Ôtriche, eplaidî pa Weyrich Edition, â Tchesteaa.

Eviè Nonne, ene ramexhnêye di noveles ki s' pasnut e Marok ey e l' Aldjereye, da Lucyin mahin, eplaidî på Muzêye del Parole di Bastogne.

Ey a 8 eures al nute : **Concert da Wiyam Dunker**.

Racsegnes: ccb@bievre.be; ou : Dorchimont, Mady, rue de Bouillon, 15 a 5555 Bive (061 51 11 65).

Co on franc Walon d' revoye.

Rodjî Viroux

Roger Viroux, ki vént d' end aler e moes d' octôbe di ciste anêye ci, a veut skepyî e 1927.

C' esteut on scrijheu d' walon et on franc waloneu.

Come sicrijheu, il a purade fwait des arimeas, mins eto del prôze nén racontrece, metans, del croejhete esplikêye e walon.

C' esteut l' enondeu (1963) del Soce "Les Walons Scrijheus d' après l' Ban-Bwès" (WASAB), et del rivowe "Noveles" (1982)

Ene ramexhnêye d' arimeas so les biesses "Biessolodjeye" a vudî e 1995 (limeron espécial des Cayés Walons).

Di s' mestî, esteut prof di langues. I fjheut voltî ratourner a ses scolîs on mot dins ene dijhinne di diferins lingaedjes.

Apoirt di Rodjî Viroux a l' ehâyaedje do walon.

Ehâyaedje do statut.

I fourit onk des prumîs a rclamer k' on câzaxhe walon etur waloneus, et l' djâzer avou ses efants.

I repetéve tofer kel walon, c' esteut ene vraiye langue, et mostrer, tot rmetant l' walon âs ôtes lingaedjes, k' il esteut foirt ritche. I rabaxhive sovint li lingaedje francès, po-z aler disconte des cis ki sont foirt rindous après l' francophonreye. Eto, i s' fât afranki do lingaedje francès, et s' siervi do walon po totafwait.

I djheut ossu k' i gn a k' on walon, poy k' on s' comprend bèn tertos.

Il a veut metou dins s' testamint ki si messe d' etermint divreut esse pâr e walon. Çou ki fourit fwait, pa l' abé René Dardenne . Ci fourit l' prumire messe d' etermint dijhowe rén k' e walon. Des bokets e walon ont stî léjhous tot âddilon del messe : des cis da sinne ("Padrî l' pont", "I fât semer"); onk da Roger Tabareux, « li vî rôleu », léjhou pâ fi da Tabareux, et l' adîe a Rodjî, ki Andréye Bacq a veut scrîre esprès po ç' djoû la.

Rodjî Viroux esteut po ene eure di walon e scole po tertos, avou des ponts sol bultin.

Ehâyaedje do coir do lingaedje.

* Ôrtografeye : il a veut clawé les rîles do sistinme Feller po sacwants ponts, po ls eployî dins les scrijhaedjes di si rvowe. Ces ponts la n' estént nén todi les minmes ki les dujhances des Relîs Namurwès, mâgré k' il esteut lu-minme on Relî.

* Croejhete : li Rodjî esteut foirt sipepieus po k' on wåde li croejhete pâr walone. Inte di des ôtes ponts : pol plaçaedje di l' adjectif, li metaedje des pronos coplemintes divant l' aidant viebe, evnd.

* Forcoridjaedjes : çouci l' a amoenné a-z atâvler des forcoridjaedjes di croejhete, tot metant a tot côp bon l' adjectif divant l' no, dabôrd k' i n' î estént nén dins l' lingaedje corant d' adon :

les adjectifs di nâcionâlitè :

les walons scrijheus d' après l' Ban-Bwès.

les adjectifs lanawaire calkés do francès :

des atomikès reyaccions.

* Rifrancihaedje do walon. Rodjî ni voeyeut nén voltî l' eployaedje di tote ene câkêye di mots calkés do francès. C' est kécfeye po ça k' i s' a veut djoké do bouter avou l' gazete Li Chwès.

* Motlî : il aléve ricweri les vîs mots ene miete rovîs (alot d' sonk, grâce), minme s' i n' estént nén pâr di Fosse (sikepyî).

* Esplicant motî : il a stî onk des prumîs a-z espliker e walon les mâlâjheys mots di ses scrijhaedjes, çou ki fwait d' lu èn anonceu di l' esplicant motî do walon.

* Noûmots : il a foirdjî sacwants noûmots.

* Rifondaedje : Rodjî Viroux n' a nén veyou voltî li rfondaedje do walon. I vleut ki tchaeconk continowe a scrire e Feller come e s' payis. Il a veut scrîre on tecse siconte do rfondou, mins ki mankéve d' astocas bèn ârgumintés.

Mâlâjheys mots. (toets di strin, p. 4)

bâr: *remise* ; wâ: *gerbe de seigle* ; rgon, swele, waessin: *seigle* ; schaye: *ardoise* ; bok: *chevalet pour battre les céréales à la main*; flayea: *fléau*; chniker: *frapper sèchement*; scheure: *secouer*; fistou: *fêtu, tige*. seri: *peigne sur planche pour purifier (serijhî) le chanvre, ici, le seigle*; rissouker: *taper plusieurs fois à terre (la gerbe)*; cschoyou strin: *paille qui a été secouée (et débarrassée des petits brins)*; batchea: *petit bac de bois servant de gabarit*; pîce: *ici: perche*; mwaisse-viene: *poutre fâtière*.

Economie: bières belges: le retour de bâton de l'achat brésilien d'Interbrew.

InBev: cwand l' batch si rtoûne kécfeye sol pourcea po les bresseus bedjes.

InBev, kinoxhoz bén?

C' est li grosse mâjhône k' a skepyî e 2003 cwand Interbrew a ratchté li bresseu braezilî AmBev. Adon, li djin âzès cwârs [*monde financier*] di Beldjike aveut tchaké dins ses mwins. Vos sintoz bén ! On ptit Bedje, mitan walon (Djoupeyire), mitan flamind (Stella-Artois) ki mete li mwin so ene boesse ki s' lome "*American Beverages*", ça n' si voet nén tos les djoûs.

Les rintîs k' avént des accions Interbrew n' ont nén stî â rpintant. Di 20 € â moumint do ratchtaedje, elle ont gripé a 30 € pol djoû d' ouy.

Mins, lanawaire, gn a yeu ene miete di tribole-manaedje âs InBev.

On-z a veyou Frédéric de Radigues, - on Bedje d' ene famille vinowe d' Espagne dispu bele âdje, ca il est dins l' motî des nos d' famille del Walonreye da Herbillon-Djermwin -, Frédéric de Radigues, di dj', k' endaléve. C' esteut lu k' esteut responsåve d' Inbev Belgium. A s' plaèce, gn è mousse on Portuguès, Miguel Patricio.

Oyi, vos avoz bén léjhous : Stella et Djoupeyire ki leu grand mwaisse ni serè pus ni Flamind ni Walon.

Paski pocwè ?

On-z ôt brutyî ki l' InBev cwirt a spârgnî d' tos les costés. Et les grossès costindjes k' i fât soyî dvins, c' est purade e l' Urope, et c' est nos bressenes k' endè vont pâti. Did la l' idêye di mete èn "etrindjir" al tiesse del "Divizion Beldjike", ki pôrè taper a l' ouxh on cwârtron d' ovrîs, et clôre ene peclêye di bressenes sins aveur mâ s' cour.

On s' dimandreut kî çk' a ratchté kî, la deus ans et dmey. Emey les manaedjeus d' InBev (l' *Executive Board of Management*, sapinse k' on dit), gn a asteure 5 Braezilîs et 3 Amerloches, po 6 Uropeyins, inte di zels 3 Bedjes : Stefan Descheemaker (divizion Rûsseye, on crexhant martchî), Gauthier de Biolley (France, Bas-Payis, Espagne et Cuba, des ptits cropants martchîs) et Jo Van Biersbroek (sitratedjeye et diswalpaedje).

Waire di nos lidjwès ladvins, paret ! Cobén ki : les de Biolley, c' est ene famille k' a vnou d' Savoye a Vervî â cminçmint do 18inme sieke.

Dabôrd, li batch s' a motoit rtourné sol pourcea, edon ?

Lucyin Mahin, li 10 di nôvimbe 2005.

Mâlâjheys mots (toets di strin)

håre: *lien végétal*; fâsson: *lien en paille de seigle*. brâylér: *tordre*; wimbire: *sommet du pignon*; volé: *pignon*; toirtchete: *poignée de paille*; fi d' ârca: *fil de laiton*; djivêye: *rang de bottes*. hâyner: *étaler*; sâ: *saule*; havurna: *sorbier*

Les toets di strin.

Les toets di strin sont fwaiets avou des pitîs djâbes di rgon, k' on lome les **wås**.

Les dierins toets di strin po les mâjhons "normåles" datnut do cmince do 20inme sieke. A Transene, on rifjheut co les toets di strin e 1925, 1930. A Longuiè, metans, li dierin toet si strin a stî dismantchî e 1950, po esse replacî pa on toet di schayes. Les djins d' mestî ki savént fé les toets di strin ont fwaiet les dierins po rcovri des bârs u des moyes di four.

On-z a co fwaiet co des toets di strin el Flande et dins les Paysis do Nôr disk' âs anêyes 1970. Mins c' esteut po des mâjhons d' ritches ki vlént basti come divintins. Adon on meteut on spès plastik inte les tchvions et les wås.

Fijhaedje des wås

Li strin d' swele po fé les wås ni doet nén esse batou â flayea mins sol bok. Â flayea, on bouxhe so li strin et on l' casse. Li bok, c' est come ene gade fwaiet avou on gros rond bwès â dzeu. On prind l' djâbe di waessin, et on lyi chnike les pâtes siconte do bok. Les grînes toumèt et les strins sont beazè droets, nén ployîs.

Cwand on-z a yeu tot batou, i fât scheure li strin po li rnetyî l' mî k' on pout. I fât eto scheure les courts fistous foû. On pleut fé ça avou on seri. On seri, c' est ene plantche avou des grandès pontes clawêyes dissu. Normâldimint, c' est po serijhî l' tchene, mins on

l' pleut eployî po scheure les wås. Après, to leyes toumer l' wâ a tere, et li rsouker (li rprinde et li rleyî toumer co on côp) po k' i soeye bén droet do cou.

Po fé tos wås les minmes, on coûtchive li cschyouou strin dins on batchea fwait avou troes platches li cene di fond esteut 50 cm lådje. On-z î meteut les pougneyes a fwait k' elle estént pingneyes. Cwand on-z arivéve à raeze des plantchetes on loyive li wâ avou deus loyéns, onk âdzeu et onk âdzo po n' nén casser li strin.

Fijhaedje do toet.

Po fé on toet di strin on dveut rclawer des pîces di tchinne so les tchvrons, tos les 30 cintimetes, so tote li lårdjeur do toet, del mwaisse-viene disk' al sovronde. Dintins on n' les clawéve nén: on les loyive avou des håres, ubonbén avou des fâssons di rgon. Des ôtes covreus fjhént tni les pîces après les tchvrons avou ene broke di bwès k' on brâyléve comifât.

Tchaeke rîlêye di pîces di tchinne sierveut po on rang d' wås.

Po cminci on toet di strin, on fwait l' wimbire: c' est l' boird do toet sol costé, sol volé. C' est totès pitîtes toirtchetes di strin ki sont atowes avou des håres après l' prumî tchvion. Après, on les a loyî avou fi d' ârca.

On va rapîter sol wimbire avou l' prumire djivêye di strin. (Ene djivêye c' est ene binde di wås, 70 cm lådje. On dit eto on trait, on djén, ene bate, ene voye, u on wâ.) Insi on fwait des voyes

do dzo do toet disk' al mwaisse-viene.

Les wås metou âdzo, on les lome les pî-wås. I dvèt esse beazè stocaesses, ca c' est par la ki tote li plouve va tchaire djus do toet. C' est zels ki fjhèt l' paene do toet. Insi cwand l' pî-wâ est tot fwait, on disloye dissu. On håynêye si wâ todi l' cou al valêye.

Cwand les covreus ont drovi leus wås po fé on djén, el fât tni astok avou ene baguete k' on mete djusse djondant les pîces di tchinne et k' on loye dissu co todi avou des håres u do fi d' ârca. C' esteut des baguetes di sâ u d' havurna.

Mins divant di tni les wås astok, i fât k' les cous soeyexhe bén rpikés dins les pâtes do djén di dzo. Po ça, li covreu a ene usteye k' on lome **ene tchesse** (on dit eto: on **tchesse-paye**). C' est tot bounmint on gros boket d' plantche, 60 cm long et 40 cm lådje, avou ene pougneye so li dzeu. Gn aveut eto on pus grand modele, avou on long mantche. Avou l' tchesse-paye, on tchokéve sol cou do wâ, po ewaler les traits.

Si on n' rapâméve nén bén les wås, on-z aveut des gotires ki s' metént inte les djivêyes.

Cwand les covreus arivént al copete, al mwaisse-viene, i metént l' dierin wâ l' cou e l' air. I n' dimoréve pus k' a fé l' fiesse do toet. On meteut sovint des rtournés waezons al copete, po k' i n' plouve nén.

Tot l' tins do fijhaedje do toet, les mandayes k' estént âdzo arindjént leus wås dressés

sol volé, et les passer onk a onk a fwait k' les covreus avancént.

Adjinçmint d' on toet di strin.

Les toets di strins n' ont pont d' atchenâ. Eto, on fjheut on ptit royea al tere, ene pitite corote po n' nén aveur ene fagne divant si dvant d' ouxh.

Sol dirî do bastimint li toet aléve câzu disk' a tere . Gn aveut la on ptit trô k' on loméve li li **trô do leu**, u l' **trô lovrin**, u l' **lovrin** (c' esteut, sapinse k' on djheut, po vey s' i gn aveut nén des leus k' arivént ataker l' mâjhône pa padrî).

Etertinaedje.

I faleut tofer etertini on toet di strin, ca gn a rade des gotires. Adon, on houke li covreu ki vént rfé les gotires. Il a des toirtchetes di rgon et endè tchôke la k' gn a des gotires. Après, i rewale li strin, todi avou l' tchesse. Mins t' as bea rapîçter, après kékès anêyes, i fât rfé l' toet.

Insi, dins les papîs d' louwaedje des mâjhons do vî tins, gn aveut sovint ene clawe ki djheut ki c' esteut à cinsî di rfé l' toet, boket pa boket. Metans dins on contrat d' 1750:

"Li prindeu s' oblidjrè a mete deus cints d' wås sol toet, tins di s' bay di troes ans."

Sourdants:

Pierret, Jean-Marie, *La maison rurale*, 1972, pp 158-172.

Mahin, Albert: Les toets di strin, ecassetlé responda, 1994.

Li djowe del passion a Lignè.

Lignè, c'est on gros viyaedje di 2500 djins metou a l'aschate del province di Nameur, do Hinnôt, et do Roman Payis. Il est raiwî pal Legne, ene aiwe ki s'va maxhî a Sambe; did la, ès no.

Les Lignitwès (sipotés "les Soçons") viként pàjhûlmint disk' à 16 di djun 1815 (dj' ô Bén : deus djoûs divant l' batreye di Waterlô). Ci djoû la, Napoleyon î wangna ene bataye conte li marixhâ prûsyin Blücher. Gn a on muzêye ki rmimbere ciste apougnåde la.

Lignè, c'esteute eto li prumire sicole di walon do payis d' Nameur, la k' gn a yeu des dames di scole k' ont dit k' on-z aléve fé do walon tins des eures normâles d' acsegnmint. Les scoles ont stî dnêyes di 1998 a 2001 pa Chantal Denis, avou l'aidance di Lucien Somme, prezidint des Relîs Namurwès. Elle ont continué avou les dames di scoles did la, ki si vnèt riscoler às scoles di walon des Relîs Namurwès.

Cwand ele nos câze des scoles di walon d' Lignè, Chantal Denis nos rmimbere todi les acsegnmints ki ces scoles la ont mostré:

1. ki sacwants efants, foirt ritârdjîs dins les ôtès brantches, estént les prumîs al sicole di walon, et, tot-z estant valorijhîs, rimontént par après dins les ôtès brantches.

2. ki des efants d' abagants (marokins) polént aprinde li walon ossu Bén k' els ôtes.

3. ki les grands-parints, k' on lzî evoyive les efants po dmander des racsegnes, estént foû binâjhes k' on-z âye raskepyî on loyén inte ces deus djermêyes la (grands-parints eyet ptits-efants).

Mins ci n' est nén po ça ki dji vos va djâzer d' Lignè ouy, mins po ene ôte manifestâcion k' est cnohowe long et lâdje, li passion d' Lignè

Istwere.

A Lignè, li djowe del passion si pratike dispu 1925, mins avou on trô di 1930 a 1947. I fourit metou so pîs pa l' abé Mayeux et Joseph Vassart. À cmince, li passion s' djouwéve e 6 tâvleas, et c' esteut tos omes, come dins les teyâtes di viyaedje di l' eter-deus-gueres. Gn a yeu des roles di femes ki dispu 1960.

E 1966, l' adjinçaedje del passion a stî rprin på redjixheu del dramatique. Asteure, c' est 18 tâvleas, k' on pout aler vey tos les dimegnes do cwareme.

Cwè çki c' est, li djowe del passion ?

Li djowe del passion, c' est ene sôre di pîce di teyâte sol tinme del passion da Djezus-Cri, k' on djowe dispu l' moyinådje dins tos les payis crustins. El Walonreye, asteure, c' est èn etrevén culturel ki s' passe dins sacwants viyaedjes, come Lignè u Sibret, soeye-t i tins del peneuse samwinne,

soeye-t i tot l' cwareme à long.

Cisse dujhance la est eco Bén vicante el Catalogne, wice k' on l' djowe dins cénk plaeces, dins des nouzomes decôrs.

Egzimpe d' adjinçaedje d' ene djowe del passion a Lignè e 1925.

Gn ayeut 6 tâvleas, avans dj' dit, et ça duréve deus eures. Ça s' djouwéve à mitan u après ene ôte pîce di teyâte (ene comedeye). Gn ayeut toplin des tchants ridjeus. Gn ayeut on piyano po-z acpagnter les tchants del tchantreye, et gn ayeut eto l' årmonreye ki vneut djouwer des airs. Li dierin tâvlea, c' esteut l' acinsion.

Tos les roles di feme estént tnos pa des omes moussîs en andjes avou des penas d' plomes. Les costumes n' estént nén e rapoirt avou les mousmints del Palestene do tins da Djezus-Cri.

Li sâme esteut d' occuper les rwaitants tins k' on candjive les decors pol mwaisse pîce. Eyet do mostrer l' Evandjîle, sins esplikêyes.

Egzimpe d' adjinçaedje d' ene djowe del passion a Lignè e 2004.

Asteure, c' est des costumes come el Palestene. Les roles sont djouwés pa des omes et des femes.

Mins gn a on deujhinme plan do spectâke : c' est des esplikêyes istorikes pa des djins ki sont abyîs come

asteure, ome, femes et efants. On va fé des comintaires, metans sol trayixhaedje da Djudas, po fé tuzer : vos, èn l' åriz nèn fwait fén parey ?

On esplike ossu l' istwere da Barabasse, et li spoûle des terorisses palestiniés, sapinse les Romins.

On mostere ki c' est Cayife, li grand-priyesse djwif, k' a mo bouxhî sol clâ po fé codâner Djezus.

On saye eto di fé on rapoirt avou çou ki s' passe asteure : les touwaedjes el Palestene, li grandiveusté des povwers politikés et rliidjeus. Et nos dmander : si l' minme cayet si rpassreut à djoû d' ouy, est çk' on âreut co codâné Djezus a moirt ? Télfeye k' oyi !

Les decôrs sont djeyometriques; blokeas et pilasses. Li djoû d' Pâke, c' est ene grande toele k' on voet houte, avou li tombe vude padrî.

Djezus raviké va aparexhe come èn ome d' asteure, mins todi blanc moussî

Les loupes et les couleurs des costumes sont tchoezis pa des essinneus d' mestî. Les costumes sont d' ene couleur diferinne po tchaeke trope di djins : rodje po les Romins, mâve po les priyesses, brun caramel po les shuveus d' Djezus.

Metans ossu, li petchresse (ki trompe si ome) est rodje mousseye. Rodje : li couleur di l' infier.

À resse, Djezus, cwand il ârè raviké, si va rmoussî simbolicmint avou des håres d' asteure. Et a ç' momint la, boutans po les pelrins

d' Emmayusse, ci serè brâmint des blancs mousmints, simbole del purté.

Gn a 150 djins k' overnut al djowe del passion. Tos les djoweus d' role sont des amateurs; et boutèt prodeyo.

Les 17 tâvleas del passion, come on l' a djouwé a Ligné e 2004.

Prumî tâvlea : Les pretchaedjes da Djezus-Cri : les beyatitudes; li bon samaritin, li feme ki trompe si ome; li fâve di l' agnea pierdou; li samaritinne.

Deujhinme tâvlea : l' enôlaedje a Betsani.

Troejhinme tâvlea : Djezus tchesse les vindeus d' biesses a sgoziyî evoye foû do timpe di Djeruzalem.

Cwatinme tâvlea : Les priyesses djurèt di s' fé cwite di Djezus.

Cénkinme tâvlea : Li dierinne cene.

Shijhinme tâvlea : Djezus s' fwait ramasser.

Setinme tâvlea : Li djudjmint des priyesses.

Ûtinme tâvlea : Pire et Djudas.

Nouvinme tâvlea : Barabasse.

Dijhinme tâvlea : Djezus est mostré a Pilâte.

Onzinme tâvlea : Pilâte eyet s' feme, ki lyi raconte on sondje.

Dozinme tâvlea : Djezus passe divant Erôde.

Trazinme tâvlea : Li djudjmint da Pilâte.

Catoirzinme tâvlea : Li clawaedje sol croes.

Cwénzinme tâvlea : Li disclawaedje.

Sazinme tâvlea. Li ravicaedje et les aparexhaedjes.

17inme et dierin tâvlea : Les apôsses prindèt tchaeke èn efant do "keur" pal mwin, et l' fé rexhe avou zels.

Li lingaedje del djowe del passion el Walonreye

À rvier di çou ki s' passe pol djowe do Noyé, li djowe del passion s' a todi fwait e francès, disk' a 2004, todi. Pocwè ? Kécfeye, l' idêye tote fwaite kel walon, c' est on lingaedje po rire on bon côp, et k' i n' convénreut nèn po âk di si grâve ? La co on splaca [*stéréotype*] k' i nos fâreut bouxhî djus.

Soce uropeyinne des djoweus d' passion.

On bea djoû, totes les tropes ki djouwnut l' passion, s' ont rapoûlé, et mete so pàs so fotches li "Soce uropeyinne des djoweus d' passion". Si essegne, c' est Europassion.

Ele fourit askepieye a Esparrago (Catalogne, Espagne) e 1982. Adonpwis, gn a yeu des raploûs a Nancy (Lorinne, France), Londéac (Burtaegne, France) et a Ligné minme e 1995. Li soce a eto metou so pî ene gazete *Levate* (latén po "astampez vs").

Sourdant : *eciclopedeye Wikipedia a "Ligné" et "Djowe del passion".*

Moyinâdje.

Les Tchâtes.

Ene tchâte [*charte*], c' esteut, el Moyinâdje, on papî oficire ki li coû del veye ou do viyaedje dinéve âs djins ki volént aveur on documint po prouver k' il avént atchté oudonbén vindou âk.

Â pus sovint, li tchâte esteut discôpêye e deus pârts: li prumire, ki li coû (li mayeur et les scabéns) wârdéve, si loméve li **dzeutrinne** (li pârt do dzeu) et li deujhinme, ki li ci ki vindeut wârdéve, si loméve li **dzotrinne**.

S' i gn aveut deus djins k' estént la, li prumî wârdéve li deujhinme pârt - li **mîtrinne** (li cene do mitan) - et li deujhinme wârdéve li pârt do dzo - li dzotrinne.

S' i gn aveut on rclamaedje, k' ene sakî vleut kel tchâte esteut fâsse, i gn aveut on moyén d' aveuri tot ça. Inte les deus (ou les troes bokets), on scrijheut li mot "*chirographe*" et on cêpéve les bokets â mitan do mot.

Po-z aveuri, on rmeteut les bokets onk padzo l' ôte, et si les tchâtes estént vraiyes, les deus mitans do mot s' acoirdént ttafwaitmint.

Tiri Dumont, so Wikipedia

(<http://wa.wikipedia.org/wiki/tchâte>).

*

Li pâye di Fexhe.

Li pâye di Fexhe, c' est ene Pâye acoirdéye a Fexhe, li 18 di djun 1316 âs Lidjwès, k' elzî waeranti leus vîs abondroets, inte di zels, di poleur esse djudjîs "serieuzmint", et d' awè brâmint âk a dire dins l' administrâcion del Comene.

Ci serè ene des pus consecantes pâyes lidjwesses, ki definixh çou ki va esse li soûmint do droet publik lidjwès disk' e 1795:

* les libertés dnêyes ni polèt nén esse saetcheyes evoye pâ prince-eveke tot seu, i fât eto l' acoird des cis k' endè djouwixhèt

* les sudjets divèt tertos esse djudjîs d' après li lwè, pa djudjîs des scabéns et des omes, dj' ô Bén, li prince ni pout nén mete so pî des tribunâs da lu

* les lwès n' polèt esse candjeyes k' avou l' acoird tertos eshonne do prince-eveke di Lidje, do tchapite di Sint-Lambiet, des tchvayîs, eyet des rprezintants des Bounès Veyes.

Ezès belès letes walones, on djâze del Pâye di Fexhe dins ene des paskeyes del Revolucion lidjwesse, sicrîte pa Marian de Saint-Antoine

*Les araedjîs avou leu pâye,
K' i lomèt d' Fexhe et ki l' diale
âye,*

*Cisse pâye ki, dispoy deuss
troes ans,*

*Fwait saetchî les ptits et les
grands,*

*Cisse pâye ki dji lome on
tchinisse*

*Di chagrin m' a fwait vni
l' djaenisse !*

Pablo Saratxaga, so Wikipedia.

Ârkeyolodjeye.

Lu mistère des pîres di Stonehenge

Al libéracion, an mil noûf çant carante-cate, dj' a dvu fé m' tins d' sôdâr an Anglutere.

Dju n' vos vou nin contè m' tins (po ça i m' faurèt on live) ; dju vos vou seûlmint cauzè du deûs cayas ku dj' ons duscovru an "tourisses". I sont come ça les Anglès...c' est l' guère, mès i sayant du fére continuwè lu rèsse dol vicârîe come si n' gn avèt rin. les wèkènes estint sacrès èt dj' ons vizitè èt signè les lîves ofru aus viziteûs come an tins d' pê.

Stonehenge, c' est on "*cromlech*" preistorike dul contèye du Wiltschire, a onze kilomètes o Nôr du Salisbury.

Lu mot *Cromlech* vént do burton *cron* ki vout dire rond, come e walon, et *lech* (pire). On *cromlech*, c' est on monumint d' pîres k' ont stî dressêyes po fé on rond autoû d' one grande pire u d' on hopê di pitès pîres, mètûwes au mitan.

Dandjreus ku c' est on ancyin tampe po l' solê.

Les adjèyants mènîrs (du burton : *men*, pîre et *hir*, long) du Stonehedje sant chîj a sèt mètes hôts, et pèzant mwintes tones. I formant deûs grands cèkes conçantrikes autoû du deûs randjéyes du pîres a pô près carées, du deûs a twas mètes du hôteûr,

amantchéés sol cogne d' on U avou o mitan on dolmene (du burton : *dol*, tauve et *men* = pire) : C' est one plate pîre coûtchée al tère.

So les grands mènîrs, on a hîrtchè des pîres co pus grosses ku les mènîrs du mwintes tones... Comint ? Dju mu l' dumande... èt ça dmeûre on cwâcwâ [*énigme*] po les kèreûs.

Tote l' amantcheûre du ç' *cromlech* la est oriyantée so l' roye do cir (*horizon*) do costè ku l' solê s' lève. Lu djoû do sostice d' estè, lu lumîre do solê rglatit djustice sol l' dolmen do mitan ki dvèt-z èsse on autè po des sacrifices.

Les kèreûs ont lontins cwayu ku cès grossès pîres la (come les cènes di Wérisse) avint stî fwêtes paus Cèles (*Celtes*). Pu, on a trovu ku c' estèt bin lontins dvant zês, pouy ku les prumîrès pîres du Stonehenge aurint stî dressées twas mile ans dvant Dj.C., èt les dèrin.nes mil cink çants ans dvant Dj.C.

Dins l' cwin, on pout co vèy des *cromlech* pus ptits mès fwârt importants, a Wooddenge, Avebury, Silbury, Old Sarum...

Les omes do Nèyolitike ont cmincè a drèssè des pîres a paurti du kate mile ans dvant Dj.C. O dzo des dolmens, grandès tâbes du pîres sièrvant d' autè, on atèrèt les mwârts. On creûzèt min.me des tchambes dins l' tère po mwintes mwârts.

On a ossi trovu mwintes tchambes raloyées d' one a l' ôte pa des coulwârs. Cès tchambes la estint rcoverûwes pa des tas

d' pîres arandjées a môde du piramide (Cairn) ou pas des tombwès (tas d' tère, *tumulus*).

Lu significacion du cès pîres drèssées la, totes seûles ou an groupe, n' est nin co trovûwe...mès cès omes la estint des fameûs baticheûs avou des conuchances astronomikes fwârt avancées.

Mimile Pètcheu, lu 10 du nôvimbe 2005.

*

Viyès usteyes di cinse.

Li seracuze

Ene seracuze, c' est ene sôre di grosse îpe avou des arondeyès dints, saetcheye pa deus tchvâs u on tracteur.

Li passaedje à seracuze si lome **seracuzaedje** (on va seracuzer).

Des ôtes ekipaedjes polèt fé l' minme ovraedje : picoteuse et kischoyante îpe.

Discrijhaedje d' ene seracuze.

L' adire etur ene seracuze et ene îpe, c' est k' les dints del seracuze fihèt rsôrt et sont montés so èn aessi. Eto, on les pout clintchî tot saetchant so on levî ki tént so on crama. A ç' moumint la, les dints moussèt pus fond dins tere.

Discrire li seracuzaedje.

On seracuze so les royes di tcherowe po on prumî

ctaeyaedje des royes , et bén sovint, on l' fwait e croes (dins les deus sinses). On rpasse avou ene îpe après, po fé on fén lét al simince et l' ricatchî après l' semaedje.

On pout eto eployî l' seracuze pol ringuiaedje.

Istwere des seracuzes.

L' usteye a amoussî el Walonreye diviè les anêyes 1920. On l' a eployî disk' aviè les anêyes 1980.

C' est onk des dierins noûmots walons fwaits pa les cinsîs zels-minmes, dandjreus a pârti do no d' ene mâke di ciste usteye la, k' âreut stî prodûte dins l' veye amerikinne di Syracuse. Mins li mot a Bén moussî e walon, poy k' il a fwait li mot-parint « seracuzer ».

Li picoteuse u picot.

Ene picoteuse, c' est ene usteye d' arindjaedje del tere, fwaite d' on câde avou deus rindjeyes di stoeles di fonte, a 5 brantches (k' on lome eto "picots"), emantcheyes ene siconte di l' ôte et ki tournèt so zeles-minmes afwait kel machine avance, po brijhî les dierinnes roukes di tere et damer l' tere divant d' semer.

Li picoteuse ni va nèn po ringyî , ca, po ça, i fât kel tere soeye rimouwêye po fé lver les sminces ki trinnèt so li steule. Li picot, lu, ni fwait ki d' rôler, sins foyî l' tere.

Louwis Baidjot, 10-2005.

So Wikipedia a seracuze & picoteuse

Corwaitaedje d' on live.

Li dierin des catîs

(Li dêrin des catîs)

C' est on roman sicrît pa Lucien Somme ey eplaidî e 2003 dins l' coleccion d' romans Somme-Denis.

Li roman lu-minme fwait 123 pådjes, et gn a co 20 pådjes di motlî d' rawete.

Racourti

Les catîs, c' esteut les pôves di Nameur k' alént al Catreye, dj' o bén l' Ospice Sint Djîle, ki c' est asteure li pârlumint walon. Li mwaisse persounaedje, Toenne Gadot, î a dvou moussî pask' i n' pleut pus viker tot seu. Il a-st adon louwé s' mājhone po on ptit pris a s' fi Djhan. Pocwé l' louwer? Pask' il a ene feye, Catrene, k' a peté å diale e l' Amerike li londmwin ki s' mame a morou, la ddja ene sinte hapêye.

Li live mostere, come s' on î sereut podbon, li monde des ospices, et les sôres di djins k' on-z î rescontere: li grandiveus mwaisse di scole, li viye comere ki cwirt docô après des galants; li directresse, foirt amiståve, et ki schoûte ses pansionaires, li vijhene da Monsieu Gadot k' arive pus târd, et ki dvént ene binamêye kipagneye po nosse catî.

Plaçaedje dins li spåce et dins l' tins.

Avou les noveles del tévé, on voet bén k' on-z est podbon e 2001, ca on cåze des bombårdumints amerikins so l' Afganistan (p. 43).

Li sinne si passe podbon a Nameur, a l' ospice k' a stî

fwait å tchestea d' Âscampe po lodjî les menirs ki s' avént discwârlé. Toenne Gadot, lu, dmoréve a Florefe. Cwand i prind l' busse u l' trin, i va vey des sacwès dins l' payis d' Nameur; a Dinant, metans.

Cwand s' vijhene si fwait operer, ele mousse a l' ospitâ a Boudje, ki c' est la ki Monsieu Gadot si rtrove eto al fén do live.

Manaedjmint do suspinse.

Tot l' live, li Toenne Gadot s' agrance di rvey si feye k' a stepé evoye. Come dins Ch@rlote.com, èn ôte roman da Lucien Somme, el ritrovrè å coron do live, po adjinçner ene bele fén.

Fât dire kel Lucyin Somme, c' est on grand rafiyant des *happy-end*.

Câzaedje des noveatés tecnolojikes

Come dins tote li coleccion Somme-Denis, li scrijheu saye do djâzer del veye d' âjourdu avou des mots pârl walons.

Insi:

* Li rovynce d' Alzemer (p. 84 et p. 97).

* Li drapea, rôlant baston avou l' baster après (p. 116).

* Les pârkignes dizotrans (p. 97-98).

* Les monte-et-dschinde [*ascenceur*].

Tuzêyes do scrijheu.

Gn a tenawete ene refleccion do scrijheu ki s' vént stichî dins l' racontaedje :

* Filozofaedje so les fotos (p. 44-45).

Cwè çki c' est å djuste k' ene foto? Ene mājhone, on payizaedje, ene djin, des soçons... k' on s' rapele voltî d' leye, di lu, di zels ? Nonna ! C' est en tâdje dins nosse courreye di tos les djoûs. On lâchaedje ki n' deure k' ene piceye, et ki n' vât k' po tot çki s' a passé dvant... po tot çki s' a passé djuste après. Des fotos? Des saetchs ås vizreyes k' on-z a la leyî padrî èn ouxh, et k' on vént tenawete siplossî cwand i shonne k' ele nos pôrènt renairi.

* Sol lingaedje walon (p.111).

Bén... ene maladeye di cmere, da. Li docteur aveut sintou ene pitite dureur so si stoumak. Ça fwait k' elle î a dvou passer.

I tuzéve, li Toenne. I tuzéve å bea lingaedje walon ki mete tofer des wants po vos conter des afwaires k' i gn a. On lingaedje ki vs sâre aprinde tot çki vos dvoz sawè. Mins ki vos l' dirè sins po ça vos raetchî e plin vizaedje. On lingaedje ki n' cåze māj k' avou des belès imådjes, dijhoz m' k' i n' pout nèn mori, don !

Dinêyes istorikes.

On-z aprin l' adire k' i gn aveut dvintins inte les pôves del Catreye et les pôves k' avént furlé leus cwârs a nonsynce et ki s' ritrovént å tchestea d' Âscampe, basti pa Madame Brunelle.

C' est po çoula kel Toenne Gadot, ki n' esteut k' èn ovri, si prind pol dierin des Catîs, dabôrd kel Mwaisse Pirmé est on "monsieu" do tchestea d' Ascampe. Did la li tite do live.

Biyolodjeye.

Les âbussons et les tchampions.

On tchampion, c' est ene vicante sacwè ki n' est ni plante, ni biesse ni microbe, mins metowe inte les troes.

Li mot "tchampion" est èn emacralé mot e walon. Çou k' nos lomans mwints còps tchampion, c' est çou ki rshonne a èn âbusson. Gn a ene djivêye des âbussons k' on trove el Walonreye sol pådje tchampions-âbussons.

Rindjmint sincieus des tchampions.

Les "tchampions-âbussons" ont on pî et ene tiesse. Mins ci pî et ç' tiesse la, ci n' est k' ene sôre di frut, po dire pus djusse on spôrofôre foû mzeure. On spôrofôre, c' est l' boket ki poite les spôres po l' plante si poleur moplîyî.

Li restant do tchampion, k' on lome li miceliom, i dmeure dizo tere et insi, on nel voet nèn.

Mins il egzistêye bèn des ôtes tchampions come les rouyes u emîsseures [*rouilles végétales*], les yesses u leyes [*levures*], les tchamosseures [*moisissures*], les tchamosseures del pea et co des ôtes tchampions às maladeyes divintrines des djins u des biesses.

L' assoçnaedje d' on champion microscopike et d' on mossirea va dner on liken.

Les tchampions ont stî lontins rindjîs dins les plantes, pask' i gn a brâmint des rshonnances. Asteure, on les roistêye dins l' ringne des eucariotes.

Come les plantes, les tchampions ni polèt nèn bodjî. Mins, ârvier di brâmint des plantes, les tchampions n' ont pont d' clorofile.

Come les pus ptîtes biesses, les tchampions ont on nawea avou des cromozômes. Mins ârvier des biesses, les tchampions n' bodjèt nèn.

Come les microbes, les tchampions sont brâmint fwait di celures les minmes ene ki l' ôte, eyet s' polnut moplîyî e s' pârthant e deus. Mins ârvier des microbes, les tchampions si polèt eto moplîyî secsuwêymint, dj' ô bèn fé des celures ki n' ont kel mitan des cromozômes des ôtes celures.

Les ponts e cmon inte tos les tchampions, sont mostrés vaici padzo.

Mwaissès piceures des tchampions

Dins l' ringne des tchampions (e sincieus latén *fungi*), on-z a roisté tos les ôrganisses ki rimplixhnut les conditions vaici après:

* I sont eucariotes, ça vout dire k' il ont des celures avou on nawea.

* I sont eterotrofes pol carbone, dj' ô bèn kel divèt trover dins leu cotoû.

* I sont absorbotrofes, ça vout dire k' i s' nourixhnut på pompaedje di çou k' il ont dandjî.

* I lzî crexhe come ene raecinêye lomêye miceliom (*mycelium* e sincieus latén).

* I s' riprodujhèt pa des spôres.

* Ces spôres la n' ont nole cawete oudonbèn, ele ont

fok ene seule flayale (c' est po ça kel mildiou, k' end a deus, n' est pus rwaitî, âjourdu, come on tchampion).

* Li paroesse [*pareusse, paroî*] di leu celure est xhitineuse, çou ki les raprotche pus des biesses ki des plantes, ki leu mâjhire est celulozike.

Morfolodjeye.

Li tchampion est on *thallophyte*, ça vout dire k' i n' a ni foye, ni stipe, ni raecene. Si sistinme vedjetatif, ou *thalle*, c' est fok des longuès celures ki s' polèt prezinter di deus manires:

* ele sont pârteyes ey emantcheyes inte di zeles, et sont adon lomêyes ifes (c' est l' cas l' pus corant);

* i n' a pont di clwezons les pârthant inte zeles. On câze adon di structure coenocytike et di sifon.

Gn a brâmint des tchampions k' ont dipus d' ene celure, mins gn a kékès foû-rîle, come les leveures ki n' ont k' ene celure.

Tant k' às ifes, ele si metèt eshonne po fé les longuès fyaesses do miceliom.

Mopliyaedje.

Po si rprodeure secsuwêymint, les tchampions vont diswalper des celures lomêyes spôres. À moumint d' l' acoplaedje, brâmint des tchampions k' on lomêve dintins «dizeutrin» ou «del hôte sôre» (mins ci classiaedje la est abandné âjourdu) fwaiynut brotchî foû d' tere ene tcherpinte lomêye spôrofôre (on dit ossu

carpofôre), ki poite l' imeniom. Ci sporofôre la, c' est çou k' on lome on tchampion u èn âbusson u on boloe dins l' câzaedje di tos les djoûs.

Les tchampions «dzottrins» ou «del basse sôre» polèt ossu produse des spôrofôres, mins cesses-ciles dimorèt microscopikes.

Nouriteure et evironmint.

Pal voye di leu clorofile, toplin des plantes vont poleur agritchter li gaz carbonike di l' air pal fotossinteze. On dit k' i sont ototrofes. Ci n' est nèn l' cas des tchampions (ça fwait k' on les lome eterotrofes), ki dvèt tirer leu plan come i plèt po-z aveur li carbone k' il ont dandjî po viker. Po çoula, i s' sognèt dins leu cotoû, tot hapant les matires organikes di troes diferinnès façons:

* Les tchampions saprofites poujhnut dins l' moite ou l' pourixhante matire organike, come les moitès foyes, les trigus des plantes, les curêyes des biesses, les strons et les ôtes djetaedjes des biesses.

* Les formagnants tchampions (u tchampions parasites) si siervèt del vicante matire organike, des plantes, des biesses (et des djins), et minme des ôtes tchampions.

* Des ôtes tchampions si metèt pus voltî e simbioze. C' est èn assoçnaedje avou ene plante ototrofe la ki tchaeke des deus ôrganisses profite del soce.

Jean-Pol Grandmont, so Wikipedia

La dictature de l'esthétique.

Soeye bea (bele) u catche tu !

On pôreut ttossu bén dire: "Clô t' djaive : mi, dji so bea (bele)".

Cwand vs estoz dins vosse fastroû [*fauteuil*] a waitî l' tévé, kécfeye avou vosse feme (vost ome), vât mî di n' nèn aveur on muroe trop près d' vozôtes deus. Vos vos trovîz ene miete rôti, et nèn bea a vey, enevîè les clapants vizaedjes des acteurs et actrices ki pasnut al bawete.

Nèn fok les acteurs, à resse. Les scrijheus(es), les politikîs (politicresse), les tchanteus(es) ont terço(te)s l' air di rexhe do dierin fime d' Hollywood.

A Hollywood, on flate les stârs. Mins vos, vos estoz d' Xhoutsiplou. A Hollywood, on flate les stârs et a Xhoutsiplou, on stâre les flates !

Portant, jourdidju, i n' fât nèn aveur ene binete d' acteur po esse on bon scrijheu u on fel politikî. On vout k' Victor Hugo âye sitî laid come li petchî moirtel.

Awè, mins à tins d' asteure, po vinde on live, i fât fé passer l' oteur(e) dins des émissions d' prezintaedje. Et vaila, gn a ni riban ni ribene : si vos estoz on bea djonnea (ene bele djonnete), vos froz pâr ene meyeuse riclame a vost eplaidou ki si vs av' ene tiesse come li Diale ki rvént del shijhe.

On-z a veyou des djouweus et des djouweuses di ténisse ki n' wangnén rén dins les grands tournoes, mins ki

rascodént des crâs tchekes po mete ene mâke di fabrike so leu mayot. Tot ça pask' i (elle) avént ene nozêye binete.

Gn a co bén pus pire : e 2002, el Norvedje, on-z a studyî les tins d' prijhon et les amindes dins les tribunâs, rapoirt al "tiesse do cande" [*la tête du client*]. On-z a veyou k' les djudjes et les djuris estént brâmint pus tinres avou les cis et les cenes k' estént beas (beles) et bén moussîs (-eyes).

Po trover ene plaeece, c' est co Piron parey. Po les femes, todi. On prendrè purade ene bele kimere, minme s' ele n' est nèn trop sûtéye, k' ene capâbe mins k' est luscåde [*qui louche*] u k' a on gros spaté nez et des orayes come des foyes di cabu.

Alez s' pretchî, après ça, so l' ewalisté des tchances !!!

L' ONU, leyminme, si lait prinde à còp del dictateure di l' estetike. A l' UNESCO, po tchoezi des spôrtifs "ambassadeurs siconte li pôvurté", il ont relî lanawaire on ptit djonne Braezilî di 22 ans, k' a crexhou dins les coulots d' barakes di Porto Alegre. On bon fotbalisse, djans, mins nèn dpus k' èn ôte. Çou k' i gn a, c' est ki, aprume, ci napea la, il est bea come ene andje.

S' aler rfé fonde a Boufiou ?

Ça fwait k' les ôtes, come vos et mi, ki n' sont nèn des diès, nos nos polans aler rfé fonde a Boufiou.

Dinltins, c' esteut po vos balter k' on djheut çoula. Asteure, ci n' est pus des mintes.

Ki : les rfondeus ni sont pus des potriyeus, mins des noveas tcherpetîs di coir k' on lome esteticyennes (c' est sovint des femes) u cérudjins estetikes.

Leu sâme [but] est claire: c' est fé del "girl next door" li "next Hollywood girl". Dj' ô bén : fé d' vosse pitite vijhene, k' est kécfeye bele come... ene tcherete, di fé d' leye li novele sitoelé d' Hollywood.

Pus fwaite po stârer les flates, mins pâr po esse flatêye.

Fijhoz do cérudjin estetike !

Esteticyins et cérudjins estetikes, c' est des mestîs al môde. Tantea k' on foyton amerikin ki passe pol moumint avâ les tchenâs d' Urope mostere deus cérudjins estetikes ki lûnut foirt à foirt po fé des Birdjite Bardot avou totès djonnetes ki, à cmince, ârênt polou siervi di sbaras dins ene canadire [d' épouvantail dans un champs de pomme de terre].

N' est çu nén injustice, çoula ? Les ritches ki s' savèt payî leu rfondaedje vont co aveur les meyeusès plaeces après, et wangnî co dpus d' cwârs.

Djustumint, c' est çou k' a shonné la on ptit tins a sacwants publicisses.

Inte 1995 et 2000, i s' ont brâmint metou a relire des djins ordinâres po leus rclames, et pus des copete-modeles.

Mins ça n' a nén duré, aprume dispu les trevéns des lofstoris et des

"Stâr-academeye". Dins des sfwaitès émissions, i vât brâmint mî d' esse ritche, bea et sûti ki pôve, laid et biesse. Vât mî deus oûs k' on canada !

On ploncaedje del rivowe "Bild"

Di ces tins ci, li rvowe almande "Bild" a-st eplaidî les rzultats d' on ploncaedje emey les Almandes, 20 a 50 ans viyes. On lzî dmandéve ké bistoke k' elle inmrént l' mî ki leu-z ome (leu galant) lezî paye po leu novelan 2005. Et dveur lijhî [sélectionner] dins ene vintinne di responses possibes.

Ebén, al fene copete del schâle, les Almandes avént ptchî [préfèrent] totes les opéracions estetikes, copurade les disrôtixhaedjes et les liftignes et tos les rassonraedjes del figureure [chirurgie plastique].

Sereut motoit tins do tuzer a on grand pordjet di clinique estetike a Boufiou !

Lucyin Mahin, li prumî d' decimbe 2004.

*

Li pesse des poyes a l' orire di l' Urope.

Li **pesse des poyes**, (on dit eto: **gripe des oujheas**), c' est ene maladeye des poyes et des dinnes ki vént pa minêye [épidémie] et ki schafeye totes les oujheas d' ene poytreye.

Les rascrâwêyes poyes crevét come des moxhes, deus a troes djoûs après aveur sitî crokêyes. Li maladeye si prind come po

rire, et zoupler d' ene cinse a l' ôte. Ele si pout mete eto âs djins.

Li mâ est câzé pa ene virûsse Influenza del sôre A.

Dierinnès minêyes.

* E l' Itåleye e 2002.

* E l' Olande et Limbork bedje e 2002. Gn ourit on moirt, èn ârtisse (veterinaire) ki sognive ene des epestiferêyès cinses.

* E l' Azeye e 2004, copurade e Taylande, Viet-Nam et el Chine. On-z a dvou touwer des miyons d' poyes et gn a yeu en swessantinne di djins k' ont morou. Did la, li, maladeye a wangnî tote l' Azeye, et, e moes d' nôvimbe 2005, elle esteut a l' orire di l' Urope.

Pocwè tot ci herleme la ?

On-z ôt djâzer tos les djoûs del pesse des poyes à posse et dins les gazetes. On-z a sogne kel virûsse ni racandje [mute], et divni ene plâke po les djins zels-minmes. On s' rissovént, tot frumjhant, del gripe espagnole di 1918 k' aveut fwait des miyons d' moirts.

Cwè fé po-z espaitchî çoula ?

C' est on pô biesse di furler des cwârs po fé des stoks di prodûts anti-gripe po les djins, dabôrd kel maladeye **n' egzistêye nén co**.

I vâreut brâmint mî alouwer des çances assez po-z aidî les payis di l' Azeye Nonne-Levantrece a eplocter totes les poyes et leus canârs, po-z espaitchî l' rascrâwant adjint di tourner dins les poytreyes avârla.

sorlon Wikipedia.

Ene crapåde dins l' Ofinsive.

Mes rsovnances di l' ofinsive da Von Runstedt.

Dji m' lome Magui Marene, dj' a vnou å monde a Fwè, et dj' î demeure co. C' est on pitit viyaedje etur Bastogne et Noveye.

Do tins del guere, popa esteut mwaisse di scole et dj' ocupéns on lodjmint ki tneut après li scole, djusse li long del grand-rote.

Cwand on-z a dit k' les Almands rivnént, popa, come câzu tos les djins do viyaedje, a prin s' velo et i s' a sâvé po n' nén esse ramassé, li pus lon possible del grand-rote. I s' sovneut trop bén des adjixhmints des Boches e 14. Divant d' end aler, il ayeut consyî a moman di n' nén dmorer tote seule al mājhon avou ses cwate pitits efants k' avént etur shijh ans et nouv moes.

Adon, elle a acoûsse ramassé kékes clicotes et elle les a tchôkî dins l' poussete dou çk' elle ayeut dedja astalé l' pus djonne di mes sours. Et elle a dschindou addé s' mere ki dmoréve kékes mājhons pus bas, djusse a l' croejhlåde. On-z a totshûte dschindou dins les câves, k' estént des bounès vòssêyès câves. Dji doirméns a l' tere et so les tas d' cromptes, A tot moumint, on-z atindeut les tirs di mitrayetes et les petarâdes dins les bwès k' on lome les Bwès di Bjhâri. (mins ces des bwès ki sont so Fwè).

I fât dire ki nosse viyaedje esteut vormint djusse sol lene do front puski les Amerikins espaitchént les Almands d' intrer a Bastogne. Å minme moumint, i gn ayeut des Amerikins et des Almands dins l' viyaedje et, des côps k' i gn a, dins des mājhons k' estént vijhenes. Et i s' calonént d' on costé a l' ôte del voye.

S' i gn a des djins voci k' ont rwaitî "*Band of brothers*" l' an passé a l' tévé, i s' end ont polou rinde conte. Gn ayeut tot on epizode ki s' passéve a Fwè, dins les bwès k' on lome "Li Bwès Djâke", sol voye di Bjhâri.

Rivnans dins nosse câve. Tot d' on côp, gn a onk ki vént criyî : " I gn a li scole ki broûle". Moman s' ramasse et rmonte foû del câve avou s' fré, mononke Jean Coene, onk des râles djonnes omes ki n' s' ayeut nén sâvé, et tos les deus il ont voré al sicole po sayî d' sâver kékes cayets mājré l' dandjî.

Après l' guere, moman racontéve k' ele brokéve totavå l' mājhon come ene sote et k' ele râyive foû des ârmâs nimpôrtu cwè et nimpôte comint et k' ele tapéve tot dins ene banse sins tuzer. Ele racontéve ossu k' ele si fjheut si mâ des pôvès robetes ki rostixhént tote vicantes dins leu cadje.

Bref.

Après deus, troes djoûs, dins nosse câve, on s' aprestéve a doirmi et on-z ayeut dedja shoflé l' tchandele. Å dzeu d' mi, i gn ayeut des axhletes avou des pemés. Dji revéve dedja motoit ca i m' shonnéve ki les pemés toumént sor mi et m' assuvlixhént. Mins c' esteut ôte tchoi : c' esteut l' meur ki croûléve so nozôtes a câze d' èn obus k' ayeut passé dzeu nos tiesses et ateri dins l' câve d' a costé. Grâce a Diu, i n' a nén sclaté, ca on-z î âreut dmoré tertos.

Bon.

On-z a dvou baguer et cweri èn ôte radjîsse. Dj' avans stî å vijhén, amon Chardonnier. La, i gn ayeut dedja brâmint des djins, minme des Grand-Ducâs. On-z esteut tertos onk so l' ôte, etur trinte et cwarante djins dins ene pitite câve. Tot l' monde ayeut l' disclitchete et on fjheut l' cawêye po-z aveur si toû sol saeyea. I gn ayeut seur persone ki pinséve a rire des ôtes !

Dins cisse câve la, i gn ayeut ene djonne feme ki ratindeut, mins ki n' esteut nén marieye. Dedja ça, c' esteut ene afwaire adon. Et vla k' elle toume dins les mâs. C' esteut bén l' moumint ! Faleut vey come totes les femes ferayént, nén po l' aidî, mins po k' ele si vâye acoûtchî pus lon. C' est k' i gn ayeut toplin des inocins totâtoû. Et nosse

mere ki nos fjheut acroere ki c' esteut l' saedje-dame Leya Nadin ou l' docteur Biermé k' apointént les efants so leu velo dins les mājhons ! Elle n' areut seur nén accepté k' on soeye temon di c' bazâr la !

Li pôve feme end a ndalé so Cobru, dou çk' elle aveut ene sour e siervice. Après, on-z a raconté ki s' fré l'aveut moenné so ene berwete. Li ptite bâshele a vnou à monde on djoû ou deus dvant l' Noyé. Après l' guere, cwand moman rapléve tot ça, elle s' endè vleut di n' nén aveur aidî cisse pôve feme la.

Mins on n' esteut nén co a coron d' nos poennes. Vla k' on djoû a l' nute, gn a èn ome di Fwè k' abroke tot ewaeré dins nosse cåve. Les Almands l' avént comissioné po nos dire kel cåve diveut esse evacouwêye divant meynute et ki les cis k' î serént co serént fuziyîs.

Dou aler co on cōp ? Moman n' vleut pus bodjî on cōp d' pus avou ses cwate pitits efants pindous a ses cotes. Mins dj' a télmint haetchî so si schorsoe k' ele s' a leyî adire. Et dji nos avans ramassé et dj' end avans ndalé del nute so Ratchamp. Ene minâbe pitite porcession ! On rotéve dins l' ivier totossu hôt k' les djnos. Anfin ki **mes** djnos, ca dji n' aveu k' shijh ans.

On m' aveut tapé ene grande coviete sol dos, mitan po m' covri et mitan po k' djel poite. Li feme ki rotéve padrî mi s' mâvlève sins aresse paski djel leyive trinner dins l' ivier et k' ele sereut tote anichtêye.

Li voye esteut ttavâ cōpêye pa des fis et des âbes k' estént toumés. I les faleut ascoxhî et poirter li ptite vweteure dou çk' on aveut metou mes deus sours.

C' esteut mononke Djhan ki poirtéve mi ptit fré so ses spales. Dji m' vineu mâ di m' pitit fré. Il aveut l' tiesse plinne di sonk, mins ureuzmint, i n' esteut nén foirt blessî.

Pa des cōps, on s' diveut taper dins les fossés a cåze des obus ki toumént d' tos les costés et des bales ki shoflént. Romin Coibjhî, k' esteut foirt piyeus, aveut stichî ene Notru-Dame di Loûde e s' potche et il esteut tot trisse pask' i l' aveut pierdou sol voye. Di tote maniere, c' est on vray mirâke si on n' a pont avou d' moirts.

A Ratchamp, i gn aveut dedja brâmint des evacouwés et on n' è pleut nén mete dipus. C' esteut parey dins les prumirès mājhons d' Hardigni. Les prumîs d' nosse trope ont moussî dins les stâves d' amon Grandjan. Avou moman, mononke Djhan et nosse grand-mere, nos avans stî rçûs amon Grandjan, al copete do viyaedje, sol voye di Borci. Co on cōp, on-z a dschindou dins les cåves. Li bébé esteut presse a mori. Moman rmontéve deus, troes cōps par djoû et aler à stâve po mode direcint dins l' botaye. I gn aveut des sôdâds pattavâ et i hapént les lokes ki siervént d' draps d' cou cwand moman sayive d' elzè mete a souwer a l' ouxh.

Cwand dj' avans stî liberés âtoû do 15 di djanvî, il esteut pus ki tins po mi ptite sour. Elle esteut djaene come on tchicon et ele ni voeyeut pus clair.

Cwand on-z a moussî foû des cåves, on-z esteut tot dloctés, mins tote nosse fortune, on l' aveut sol dos.

Adon, on-z a rivnou so Fwè, mins ça n' esteut nén les poennes di s' arester ; tot l' viyaedje esteut distrût et broûlé. I gn aveut rénk ki cwate mājhons k' avént wârdé leu toet.

Après dj' avans stî disk' a Bastogne dou çki dj' avans dmore deus, troes djoûs dins les stâves d' amon Olivî. Les Olivî estént roncinîs, et il avént brâmint des bocses po leus tchvâs. C' est la k' popa nos a vnou rtrouver. Dji n' è rivneu nén di vey plorer èn ome come lu.

On-z a co bague on cōp d' pus. On-z a stî disk' a Virou dou çki moman aveut des cuzenes, mins ele ni nos plént nén rçure, a cåze k' ele lodjént dedja des ôtes parints. Come dj' esténs niches come des pingnes et plins d' pûs, on s' a lavé et on s' a spuyî sakêymint dvant d' aler vey pus lon.

Après on-z a ndalé so Librâmont dou çki moman aveut co ene ôte cuzene ki nos a fwait plaeece. Si ome aveut ene imprimreye et popa î a ovré, ene maniere di payî nosse louwaedje. La, on-z a dmore èn an et dmey, li tins k' el comene nos fournixhe on baracmint a Fwè.

Dins ç' baracmint la, on-z a viké traze ans. I sierveut d' lodjmint po nozôtes et ene

ôte famille; i sierveut di scole, et l' dimegne, on î djheut messe.

Dj' aveu vint ans cwand l' novele sicole a stî basteye.

Les evenmints ki dj' vos a la raconté n' ont duré k' on moes, mins dj' a viké totes mes djonnès anêyes el prijhon. Dj' a passé d' ene prijhon a l' ôte. Li prumire, c' esteut nosse baracmint. I provneut d' on stalak et il aveut co des bâreas azès finiesses. Mins c' esteut ene prijhon dou çk' on-z a avou bon mâgré tot, et minme si on n' aveut nén nos âjhes, on-z esteut tertos eshonne.

Li deujhinme prijhon, leye, n' aveut pont d' bâreas, mins ç' esteut tot come. C' esteut l' pansionat des seurs dou çki dj' a tchamossî foirt lontins.

Dji doe co dire âk. Cwand on-z esteut dins l' deujhinme câve, amon Coibjhî, c' est la k' on-z a aprins l' teribe novele do moude des ût omes di Noveye. Tot l' monde kinoxhe l' istwere.

Li mwaisse di scole Lutgen et l' curé Delvå, deus des fuziyîs, estént des grands camaerâdes di mes parints. C' est todi d' zels k' on djâze, mins gn aveut ossu tos les ôtes. Inte di zels; Djôzef Rozire ki leyive cénk pitits ôrfuléns. Onk di zels a divnou mi ome. Adon, i n' aveut k' cwatre ans, mins a l' eure d' âdjourdu, i n' lyi fât nén co djâzer des Almands. I n' a nén plou pardonner.

Maggy Marenne, e moes d' mâss 2004.

Ene tchanson d' aviè 1600.

Les tchansons sont emey les prumîs scrijhaedjes e walon. Ossu vî kel 13inme sieke, gn a des tchansons k' on sait k' ont stî scrîtes dins les Payis walons. Insi li "*Poème Moral*" et li "*Vers del Juise*". Ci powinme la est, sins manke, sicrît e payis d' Lidje, mins e scrîta, nén pâr e walon.

Li pus vî tecse pâr e walon date di 1620. C' est ene paskeye po fiesti on lomé Matî Navea k' a stî rçû a Douwai come docteur e teyolodjeye. Li scrijheu ni s' a nén fwait cnoxhe.

E 1622, on-z a on xhiltea po s' fote d' on pasteur protestant; li scrijheu est on fré mineur di Lidje.

E 1630, on-z a scrîté ene morâlité po les novices d' on covint.

On a eto ene tchanson ricopieye pa on duk di Chimai Tchâle di Croyî (1560-1612)

C' est ene complinte d' èn ome so les femes et l' mariaedje.

*Bon Diu ! Ki c' est grand
poenne ki d' inmer ces
bâceles;*

*Ci sont totès costindjes k' i
fât mete âtoû d' zeles.*

*Cwand ele volèt des
cortizans*

*Elzî fât les tchinnes et
pindants*

*Les fiers d' ârdjint ato les
pieles*

*Afîsse k' ele avizexhe pus
beles.*

*Elzî fât beas cotrès a
cwatru-vint florins
Des bâretes a dozînes, et
ostant di dvantrins
Des blancs, des bleus, des
vijolés*

*Et des cis d' soye tot
pasmintés.*

*Po les tchmijhe, on n' louke
nén padzo;*

*Cwand end ont ene c' est
eco d' trop.*

*S' i vént on ptit haetchåd, et
k' i dmande di s' maryî*

*Ele vos l' hapront-st â mot co
k' i n' freut ki s' moker*

*Onk ki n' âreut ni dvize ni
mâye*

*Porvou k' il ouxhe des
bounès brâyes*

*I freut si bén di ces bâsheles
K' i vicreut so s' pî âtoû d'
zeles.*

*Mins cwand on est maryî, fât
dire "Adiè, bon tins !"*

*I fât-st aler tchener po
wangnî po do pwin*

Po nourî on mâssî panea

Ki n' sâreut peler on navea

Ki n' sâreut lever on fistou

*S' ele n' a-st ene damjhele
après s' cou.*

*C' est li rwene d' on
manaedje ca on nel sait wice
prinde*

*I fât tot-z egadjî disk' a les
prôpès cindes*

Co k' on âreut ni pan ni pîce

Si lzî fât i rpârer leu tiesse

*Di beas pârmints tcherdjîs d'
fêns pieles*

*Po dmorer e pâye âtoû d'
zeles.*

*Li ci k' a fwait l' tchanson a
stî maryî ene feye;*

Dit k' il est foû del prijhon

poy k' il a pierdou s' pârteye

Et s' a-st i dit a pere a mere

*K' i raemreut putoit âs
galeres*

*- S' il atome bén - ki n' s'
advinteure*

*Ossu bén a Lidje k' a
Nameur.*

Biyografeye da Jean-Marie Lecomte.

L' istwere des scrijheus e walon riténrè dandjreus l' no da Jean-Marie Lecomte, come onk des pus grands ratourneus di des tecses rilidjeus e walon. Il a cminci pa rmete e walon les Evandjîles sorlon sint Luk (imprimatur do 2 d' octôbe 1999); sorlon sint Matî (imprimatur do 4 d' awousse 2000), sorlon sint Maur (imprimatur do 6 di decimbe 2001), pu sorlon sint Dghan (imprimatur do 19 d' awousse 2002). Adonpwis, il a translaté les Ouves des Apôsses (imprimatur do 22 d' decimbe 2003).

Voci ene lete do pere Lecomte, la k' i nos djâze di s' vicâreye Bén rimpleye. Vos d'mandoz avou one pitite biyografiye da mîne. Vola çou k' dj' u pou dire

- Dj'a v'nou â monde a Brussèle, lu 23 du may 1925

- Mu mame mora ku dj' esteû co tot p'tit, lu 23 d' mârs 1927. Sol l' tins ku m' papa, ki travalyéve a Brussèle, esteût vèf, çu sont ses frés èt ses soûrs du Brâ (asteûre èl comune du Lièneû) ki nos r'purdint, mu soûr èt mi. Nosse papa nos v'néve vèy tos les sèmedis èt dimègnes. Dj' î d' mona insi 4 ans. C' est la ku dj' apurda l' walon. Si mès mon.nokes èt les matantes nos djâzint è francès, on còp k' dj' esteû a l' ouxh, avou mès p'tits camarâdes, nos n' djâzins ku l' walon. Du ç' tins là, vos l' sav' bin, duvins nos viyèdjes, noun' èfant nu djâzéve lu francès duvant k' i n' fouxhe è scole. E d'vins totes les familles, on n' oyéve ku l' walon.

- Mu papa su r'maria po poleûr nos r'prinde a Brussèle, èt nos î mète è scole. Dj' a fèt mès primères adré des Frés, avenue des Nervyins. Mès secondères, è coléje Sint-Michel, amon les Jésuites. "Humanités gréco-latine".

- Dj' a intré è Noviciat tins dèl guère, al fin dè meûs d'awout 1943. Deûs an.nèyes du noviciat.

- 1945-1947 : "Candidature en philosophie et Lettres" â Wépion. Nosse mohon du djônes jézuites, po cès études du latin et d' grèc, esteût r'djondowe, po les programes èt

les diplômes, avou les "Facultés Notre-Dame de la Paix" du Namûr.

- 1947-1948: Prumîre an.nèye du filosofiye a Egenhoven (djondant d' l' Louvin).

-1948-1949 : Sôdârd. Dj' aveû dja d'mandé a mès supérieûrs du poleûr èsse missionère è Congo; çou ki fèt ku dju n' rota nin sôdârd come les ôtes, mins lu "Défense Nationale" mu passa â Ministère des Coloniyes, ki m' fuza fé 6 meûs d' université a Louvin (Graduat en sciences coloniales). Après çoula, dj' achèva l' an.nèye, k' azès grandès vacances, è coléje Sint-Michel a Brussèle, la k' dju r'purda l' sogne d' on Père survèlyant toumé malâde.

1949-1950: deûzimne an.nèye du filosofiye a Egenhoven.

1950-1953 : prumî tème è Congo (duvant ku dju n' fouxhe prète). Deûs ans è p'tit séminère du Kinzambi, a 6 km. du Kikwit, po-z-acsègnér les séminarisses (surtout l' latin).

1953-1957: Dju rintra èl Bèljike, toudi a Egenhoven, po studier l' téolojîye.

31-07-1956: ôrdinacion sacèrdotale. Lu dièrin.ne an.nèye du téolojîe, nos l' fuzins estant dja prêtes, èt tot fzant nos prumîs ministères, atot-z alant èder des curés d'vins des pârwèsses. .

1957-1958 : A Wépion (Al Pérèle), dièrin.ne an.nèye du fôrmâcion, çou k' nos loumans amon les jézuites, lu Treûzinine

An (du noviciat : priyère, grande rutrète d' on meûs plin, étude des Régues du l' Ordre), ministères du prêtre duvins des pârwèsses ou ôte pârt, po-z î èder et aprinde l' ovrèdje adré des pus vîs.

1958, lu 31 du djulèt', dju ralève è Congo po d' bon, asteûre estant prète. Du ç' tins là, nos fzens des tèrmes du sîh ans, pus târd du cwète... Çou ki m' mina a 1964. Les dix-hû prumîrès an.nèyes du m' vikèdje du prète è Congo, è diocèse du Kikwit (500 km. a l' èss du Kinshasa), dju fouri çou k' nos loumans : missionère itinérant. En one pârwèsse du campagne, lu prète itinérant a l' tchèdje du 100 â 150 viyèdjes, k' i deût visiter. Du ç' tins là, on fzève des toûrnèyes du deûs ou treûs sammines, sins rintre. On z-arive insi, al vèsprèye, èn on viyèdje. Lu chèf vus dène one caze, one pitite mohon du pariou ou du strin, po s' î mète èt î lodjer. Et on z-atake l' ovrèdje : rêscouter les djins, les xhoûter èt djâzer avou zèls, cufèsser les cis ki v'lèt (sovint, du cint' a treûs cints c'fèssions so one sîze). Lu djou d'après, mèsse, batizér les p'tits èfants du crétyins, k' ont v'nou â monde duspôy lu dièrin.ne vizite... I gn a co les manièdjes k' i fât apontier èt bèni, oy les cis k' ont des histous, sayer d' les èder.... Et co brâmint des afères.

Dju travalya insi treus ans èn one prumire parwèsse, a Djuma, a 170 km â Nôrd du

Kikwit. Après, on m' évoya en one ôte pârwèsse, a Kingandu. Djî d'mona on an èt d'mèye. A Pâke du 1963, les jézuïtes lèyint Kingandu a des novès Pères, des Clarétins allemands, ku noste Evêke aveût ègadjer po nos êder. I n' trovêve dèdjà pus des Jézuïtes beljes, et les jézuïtes neûrs fôrmés n' l' estint nin co assé. Cwand ces Alemans arivint po l' prumî còp, i n' savint ni l' francès, ni l' kikongo, lu langue des djins d' la-drî. Nos lzî acsègnins l' ovrèdje èt l' kikongo atos djàzant è latin.

1963-1964 : pârwèsse du Kikombo, ku nos d'vins cwiter tortos è meûs d' djanvié a caze dèl Rebèlyon "mulélisse". Les supérieûrs m' évoyint prinde 6 meus d' condjî èl Bèljike

Fin 1964- 1969: visiteûr du viyèdjès come dj'a dit pus hôt, a Yasa.

1969-1976: a Kisanzi, amon les Bapende, a 170 km du Kikwit, après l' Sud. Çu peûpe, ki aveût fêt l' Rebèlyon du 1964, vunéve du mousser foû des bwès èt de maki, po rintre et r'bâti leûs viyèdjès. I faléve les êder a r'prinde lu vèye nôrmale : rubâti les scoles, rufé les routes, ruprinde les noms des batizés èt lzî rud'nér des papîs (brâvemint d' zèls les avint pièrdou), rubâti les bâtimints dèl pârwèsse, rëmantcher l' aminèdje d' êve duspôy on soûrdant, èn on fond, djusk'a sol plin, la k' on z-î a bâti les mohons dèl pârwèsse (l' èglîxhe, lu mohon des Pères, lu cisse des Seûrs, lu dispensère po les malâdes, les scoles, lu viyèdje des mèsses du scole ...) I gn aveût k' l' èglîxhe ki n' aveût nin stou dustrûte, one bèle èglîxhe du pîres, les Rebèles n' estint nin parvunou a î mète lu feû. Il avint portant sayé.

1976-1986.. Les supérieûrs mu d'mandint du cwiter Kisanzi, po aler r'prinde on ôte pârwèsse, è Nôrd de diocèse, â Sia, a 270 km. du Kikwit. Là, â pus' ku d' èsse lu curé, dju d'véve m' ocuper d' on gros bisseû du 1.500 biesses. Mu vla donc' bèrdjî des bèrbus de Sègneûr, èt vatchî des biesses dèl mission I fât savou k' è Congo, les prêtes nu r'çûhèt nou payemint d' l' Etat, ku ç' foûxhe du d'avant, du l' Etat colonial ou asteûre du l'Etat congolès, sâf les cis ki travalyèt d'vins les scoles, et ki sont payés come les ôtes profèsseûrs. I fât portant viker, et d'ner one sacwè azès prêtes, curés et vikères, ki n' sont nin profèsseûrs. I fât intèrtuni avou les sèminarisses, et les djônes jézuïtes de payis, ki studièt po duv'ni prêtes. C' est po çoula ku nos t'nans des bisteûs parèy. Mins c' est co one manîre du fé crèxhe tote lu réjion, puski çoula dène du l' ovrèdje azès djins. "Cwand i ploût sol curé, i gote sol mârlî ", di-st-on. Po sogner cès biesses, dju n' esteû sûr nin tot seû. Dj' aveû avou mi on djône Bèlje, ki s' ègadjeve po treûs ans. L'Etat belge tunéve çuste ègadjemint po l' sèrvice militère, k' i d'véve fé èl Bèljike. Mins i faléve cwand minme sûre les afères, èt t'ni les comptes..

1987-1994: on m' mète "Econome" po tos les misionères ki travalyint èl réjion du Kikwit.

1995. Après on condjî è payis, on m' évoya a Kikombo, a 100 km â Sud du Kikwit. Lu curé ènn' esteût on jézwite neûr. Dj' èl duvéve êder.

1995 meû d' djun -1997, On m' dumanda d'aler a Iniangi, è diocèse du Popokabaka, inte Kinshasa et Kikwit. Iniangi n' esteût nin one pârwèsse. Les

Jézuïtes î avint bâti one "mohon du r'trète ". On d'véve î r'çûre les prêtes ou des ôtes, ki v'lint î passer kékes djoûs po priyer, ou nimme po su r'haper on pô et su r'pwèser. Mins c' esteût co tot novê, èt l' mohon esteût co fwèrt libe. Çou ki fêt k' on z-î mèta les novices, les djônes de Congo, de Rwanda èt de Burundi ki v'lint intrer èl Compagnie du Jésus. On fât savou ku l' noviciat des jézuïtes esteût è Rwanda, a Clangugu. E l' an.nèye 1994, cwand atouma çou k' on loume lu "génocide", cès novices su d'vint abèye sâver foû de payis; il arivint insi a Iniangi, la k' on les lèya, sol tins k' on lzî r'bâtixhéve on novê noviciat a Kisantu, a 120 km. a l' Ouwess du Kinshasa. I n' esteût pus kestion k' i ralaxhint è Rwanda. C' est donc' la ku dju d'va êder. I fala co ku dj' apurdaxhe one novèle langue, lu kiyaka, ca on n' î djâze nin lu kikongo du Kikwit. Por mi, c' esteût on plèzir.

1997 (è meû d' sèptimbe). Dju d'va ruv'ni, po d' bon, èl Beljike po m' ocuper du m' soûr, toumèye malâde. Puski m' soûr è-st-èn on hôme a Baneû, les Supérieûrs du Bèljike m' ont mètou a Vervi, ki n' est nin lon. Dj' èl pou aler vèy âhèyemint.

Vola â pô près tot çou k' dj' u pou dire so m' vicârèye du jézuïte, prète èt missionère. Come vos l' vèyoz, on m'a sovint candjé d' plèce. I fât aprinde a toudi fé çou k' on v' dumande, sins r'louker èn èri. C' est l' ovrèdje ku dj' deû fé oûy ki plêt â Bon Diu.

Jean-Mareye Lecomte, sj.

Ene novele tâlêye di rcâzeus.

Soce des Rcâzeus d' Walon

L. BAI JOT, Rue des Misères, 7, 5555 GRAI DE

Tél. 061/51 11 33 Fax 061/51 20 85

Email : moulins.baijot@skynet.be

Graide, lu 3 d' novambe 2005.

Mes binaméyes, mes binamés,

Après 10 ans passés a Bertrix, nosse soce è dvu ...bagner, coume on dit.

Lu « Centre Culturel de Bièvre », k' è rçî dpwis l' anéye passéye les scoles du Lucyin , s' è proposé pou nous ofru in local pou nôs raploûs.

Il avot sté dit atèr nouzôtes ku les raploûs su fwêrint tcheke prèmi mercudis du mwes a conter dul Toussint ; dj' avins convnu du les fwêre du 5 a 7 eûres dul vespréye. In mwês messadje è volu ku, sul Cout' , i gn ûje in dècaladje d' eûre.

Lu djoû è sté mètu lu mercudi pasku ,

- çu djoû-la, la sale est libe a Bive.
- lu samdi convint du mwinsse a mwinsse a brâmint, ki travayat a yink û a deus et ki n' ont ku ç' djoû-la d' libe pour fwêre leus courriyes et les couratriyes.
- brâmint du fiêsses su fjat ddja l' samdi et les sales et les djins nu sont nin toudi libes.

Les eûres avint sté proposéyes du 5 a 7, pasku ça convnot mî a des djins ki vlint vnu après leu bzougne, mès çu n' astot k' ène prèmière saye et k' on comptot bin su tout plin des soçons pou oyu leus idéyes et z-a câzer.

Damadje ku ça n' è nin sté coume on l' avot crû. Fujans nosse « mea culpa ». Lu djoû des mwârts tumot bin mâ pou nouzôtes çute anéye-ci.

Pou l' prèmi raploû, gn' avot Mady, Yves Rollin du Rotchfwârt, Jules Gillet, d' Eprave, in nouvê, et lu scalot ki vs sucrît. Bin mêgue pou polu dècider yâk.

C' est pou ça ku dju rvins al tchêdje poul raploû du prèmi mercudi du dèçambe ki tume lu 7, landmwin d' Sint Nicolas . Wêtez du n' nin l' rouviyi, markèz l' ou calandriyî. On-z è dandjî du vs atinde la dsus. mercudi 7 du deçambe 2005 a 5 eures dul vespréye.

Ôtrumint, si vs avoz çu gazète ci trop târd, vinèz lu 4 du djanvî 2006.

Et dud ci a la, vous plèz toudi m' soner pou vèy assan.ne les mèyeuses des mzères a prinde ; ça permètrot ddja d' sâcler in pô dvant d' samer.

Dju sans les prèmis a s' fwaire mâ du ces tchandjmints la ; dju n' î sans pou rin. ; mès i n' nous fât nin taper vöye lu mantche après l' ustéye. I nous fât ruspiter d' pus bèle !

Dud ci a la, ku ça vaje bin a tourtous et ou plèji du vz oyu û du vs ruvèy. Et k' on ratake a Bive pou brâmint des anéyes !

L.Baijot

DI TRAZE A CATOIZE

SOÇNAEDJES PATTAVÅ

Les Waloneus do Paysis d' Sârn (Vielsalm) :

Bibliothèque communale.

Copinreye deus côps l' moes, di 20 a 22 eures, on londi so deus.

On î boute ossu a do dictionairadje walon do paysis d' Sârn.

Racsegnes: Joseph Baccus (080/214779).

Li Copene Oufa (Houffalize) :

Tâves di rcâzaedje e walon deus côps par moes. On-z î overe eto sol dictionairadje do walon do paysis d' Oufalijhe.

Racsegnes: André Lamborelle (061/289426), Marcel Leboutte (061/289114).

Cercle d'animation et de conversation wallonne de Rendeux :

Sale do Consey comunâl. Prezintaedje e walon so des sudjets ki les djins nd ont d' l' agrès. Li prumî londi do moes a 20 eures.

Racsegnes : Jean-Marie Hamoir (084/477857).

Li Copinreye di Bastogne :

Foyer culturel; Tâves di rcâzaedje e walon so diferins sudjets. Viyès tchansons walones. Spots et rvazîs walons. Tos les 3inmes londi do moes.

Racsegnes : Claudine Voz-Dewez, Neffe, 166, 6600 Bastogne; 061/211150.

Cercle d'animation et de conversation wallonne de Manhay :

Sale comunâl, tos les 3inmes mierkidis do moes. Tâves di rcâzaedje e walon so diferins sudjets.

Racsegnes : 086/450329.

Les scrijheus walons do Lussimbork,

sâle del sicole comunâl d' Ârveye (Arville) On semdi pa moes, di 2 eures di l' après-noonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes Willy Leroy rue de Wacomont, 18 a 6870 Ârvaye (061/611625).

Les raploûs do Cercle Littéraire Wallon de l'Université du 3ème Age de Liège

tos les vénrdis a 9 eures, al sâle di l' U.3.A., avenue Joseph Prévers, 1 - 4020 Djoupeye (dilé l' mârçhî d' gros).

Racsegnes Anne Delporte tel :04 24818 70 annedelporte@swing.be

A Djnape (Gn.gnape) (Genappe)

Ene soce di rcâzeus deus londis l' moes dè 8 a 10 eûres à niût al "Salle Communale de Loupogne, rue du Centre" (racsegnes dilé Christine Tombeur : 067 79 07 01).

A Waterlô : walon a Waterlô adjinçné pal Mâjhon d' Waterlô eyet l' Soce des Romans Rcâzeus.

On atake à mitan do moes di setimbe 2005.

Racsegmints : Olivier Esnault
Gsm : 0494 41 51 80 emile : oesnault@tiscali.be

Les scoles di Bive do moes d' mâss 2006 : les mierkidi 8, 15, 22 eyet 29 di mâss 2006 a l' Aisse del Tuzance di Bive (Centre culturel).

Aeuraedje : kécfeye di l' après-noonne (14 - 17 e. ; kécfeye al vesprêye (17-19 eures).

Racsegnes

pa emile : ccb@bievre.be.

pal posse : Dorchimont, Mady, rue de Bouillon, 15 a 5555 Bive (061 51 11 65).

Eto, si vos vloz : Baijot Louis, Rue des Misères, 7, 5555 Graide- Station; (tel. 061 51 11 33, Fak: 061 51 20 85) emile <mailto:moulins.baijot@skynet.be>

Do tchôd modou so les waibes e walon.

Todi do novea so l' **eciclopedeye Wikipedia/**

<http://wa.wikipedia.org>

Po saveur les dierinnès codowes, clitchîz so "dierins candjmint".

Berdelaedjes, on forom po berdeler so les fyis di ttafwait e walon. :

<http://berdelaedje.walon.org/>

Antolodjeye des scrijheus del SLLW :

http://users.skynet.be/sllw/antho_01.html

Li waibe des Compost Binde, k' ont raviké lanawaire. :

<http://www.compostbinde.com>

Sâmes (psâmes) e walon :

<http://wa.liturgica.scriptmania.com/vespreye-dim1.html>

Li boûkete emacralêye :

<http://www.formatage.org/branches/bavardage/wallonie-divers/libouqueteemarcralee.html>

Ene pådje ki cåze di Simenon, pâr e walon.

http://www.fml.be/accroche/110/Pages_43.htm.htm